

КОЛЬОРОНАЗВИ В ІДИОСТИЛІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

З метою дослідження ідіостильових особливостей художнього мовлення Олесь Гончара у статті проведено семантично-стилістичний аналіз використання назв блакитного кольору, схарактеризовано індивідуально-авторське наповнення кольорових позначень.

Ключові слова: *дериватив, кольоратив, ідіостиль, лексема, семантика.*

Супрун Л.А. *Цветобозначения в идиостиле Олесь Гончара.* В статтє провoдиться семантико-стилістический аналіз испoльзoванія автoрoм названий гoлубoгo цвeтa с цeльoу oписания идиостильевых особенностей художественного слова Олесь Гончара и для oпpeдeлeния индивидуально-автoрскoгo нaпoлнeния названий испeдyeмoгo цвeтa.

Ключевые слова: *дериватив, цветобозначение, идиостиль, лексема, семантика.*

Suprun L.O. *Colour names in O. Gonchar's individual stylistic.* In clause is traced, as the color promotes display by the novelist of urgent problems of mankind, associative – figurative display of a reality, the meaning of color as bright feature of individual style and outlook of the writer is considered.

Keywords: *derivative, colour name, individual style, lexeme, semantic.*

«Як митець слова, – пише В. Дончик, – Гончар весь у прагненні до художньої місткості, лаконізму, інтенсивності барв, поетичної згущеності образів та щодалі глибшої людинознавчої аналітичності і до точного, зваженого, але й свіжого, кольорового слова» [5: 306].

Використання кольору сприяє висвітленню романістом актуальних проблем людства, асоціативно-образному відображенню реальності, а кольороназви, як такі, становлять один із засобів формування яскравої особливості індивідуального стилю і світогляду письменника.

Дослідження ідіостильових особливостей художнього мовлення О. Гончара крізь призму семантично-стилістичного аналізу використання назв блакитного кольору, що становить предмет пропонованої розвідки, зумовлене, зокрема метою: схарактеризувати індивідуально-авторське наповнення кольорових позначень.

Світобачення митця – в образах світла, сонця, неба, тому собор змальовано в блакитних, голубих, небесних, золотих, білих фарбах, у сяйві світла, адже це символ духовності, чистоти, совісті, перед яким людина очищується духовно, стає кращою. Назва кольору *блакитний* у сучасній українській мові вживається зі значенням: «Небесно-голубого кольору; голубий» [8: т. I, 196]. Словник Б. Грінченка подає крім назви *голубий* кольороназву *лазурний* [7: т. I, 72].

Лінгвістичний аналіз блакитного кольору в романі «Собор» показав, що основними мовними засобами передачі його є прикметники, тобто власне назви кольору, які мають номінативне, основне значення – передають блакитний колір: *густо-блакитне небо, небесно-блакитний вир підкупольної висоти, блакитний купол собору планетарного* (3: 39). Блакитний колір функціонує у творі як символ світла, простору, вічності, духовності, чистоти. Особливо це виявляється в авторських відступах, у пейзажах. Головна героїня роману

Єлька в дитинстві бачила лише вершечки, голубі маківки собору *в далечі за маревом сонця* (3: 66). Для неї то *блакитніє оте високе, вершечок мрії дитячої* (3: 27). Використовуючи дієслово *блакитніє*, О. Гончар поширює семантичний обсяг назви кольору, збагачує його, передає властивості предмета у вигляді активного процесу, інтенсивного прояву. *Блакитні планети твого дитинства – чисті, високі, дитячі мрії про щасливе прийдешнє життя* (3: 27). Письменник, малюючи цей психологічний пейзаж, йде від загального мовного значення назви кольору до індивідуально-поетичного, переносного значення. *Голубі маківки собору* – це пряма назва кольору, а *блакитніє оте високе, вершечок мрії дитячої* – перехід до переносного значення, до відчуття чогось нематеріального. А далі перехід до ще глибшого, до найвищої конденсації образного, переносного значення, це вже не назва кольору, а дитяче відчуття мрії, символ чогось надзвичайно прекрасного. Цей ускладнений образ побудований на адгерентних асоціаціях, зумовлених не узualним значенням слів, а індивідуально-авторським сприйманням дійсності.

Дослідниця Н. Сологуб зазначає, що Олесь Гончар, як справжній художник, знаходить свої асоціації, свої глибоко індивідуальні образи у вживанні слів *голубий, блакитний* [9: 62]. Далі вона виділяє три плани вживання цих слів. До першого плану мовознавець відносить номінативне вживання кольороназв. У межах його виділяються різні стилістичні значення, які в усіх випадках визначаються контекстом: побутові й поетичні. Другий план, що є найпоширенішим у творі, полягає в переплетенні в словах *блакитний* і *голубий* значень прямого і переносного як позначення чогось яскравого, радісного. Важливим також є символічне значення кольоративів, де майже зникає уявлення про конкретну кольорову ознаку, ці слова стають символом мрії, краси, духовності.

Зображуючи собор то у світлих блакитних барвах, то в темних, сірих тонах, письменник передає внутрішній психологічний стан героїв. Якщо на початку твору Єльці сяяли голубі його маківки, то під час каяття, сорому *собор виступав із темряви якось моторошно, замість блакитного неба присмерк сіріє* (3: 39). Прикметник *блакитний* виступає компонентом антитези: *блакитне небо – присмерк сіріє*. Враження від антитези посилено поєднанням слів *присмерк сіріє*. За внутрішньою формою лексема *присмерк* має значення: «1. Напівтемрява після заходу сонця або перед світанком; сутінки. 2. Напівморок у погано освітленому приміщенні. 4. перен. Стан занепаду, безнадії, зневіри у власних силах» [8: т. VIII, 27]. О. Гончар вклав у це слово не лише пряме його значення, а й переносне. Функцію посилення його виконує прикметник *сірий*, який тут репрезентує сему *сумний, нерадісний*, що відповідає душевному стану героїні.

Для інтенсифікації кольору митець використовує прислівникову форму *блакитно*. Глибоке психологічне навантаження має сцена, коли Єлька входить до собору після ночі свого «падіння»: *Крізь сіре павутиння темно поглядать серди́ти якісь свя́ті. Ві́чні присмерки... Тільки вгорі, у височині центрально́го купола, було блакитно, як у небі* (3: 39). Митець ніби веде погляд читача від сірого темного, сумного, земного до високого, чистого, небес-

ного. Рух від скорботи до життєствердження – справжня діалектика феноменологічного духу. Прислівник *блакитно* поєднує в собі основні значення блакитного кольору і додаткове значення некольоровості – духовність, високість.

Функції кольороназви в українській мові виконують і іменники, зокрема абстрактні, які сприймаються як більш складні утворення від прикметників. О. Гончар для позначення блакитного кольору вживає іменник *блакить*: *І засяяли відтоді блакиттю кулясті бані собору* (3: 102). Відприкметниковий дериватив *блакить* абстраговано передає колірну ознаку. Словник української мови дає таке визначення цієї лексики: «Блакить. Блакитний колір; голубиць. Блакитний простір неба» [8: т.І, 196]. У словнику Б. Грінченка знаходимо дещо інше визначення: «Блакить. Голубой цвет, синева, лазур» [7: т.І, 72].

Позначення кольору блакитного неба здійснюється в романі і за допомогою порівняльної конструкції: *блакитно, як у небі*, в основі порівняння лежить кольорова ознака. Іменник *небо*, із яким порівнюється колір, є загальномовним носієм кольору. Порівняння додає прислівнику *блакитно* значення єдності з небесним вселенським собором, із високою духовністю. Такий словотвірний тип, як зазначає Н. Сологуб, дуже продуктивний для утворення складних прикметникових назв, зокрема назв кольору в мові художньої літератури [9: 71]. Активно використовує їх у романі Олесь Гончар для передачі кольору, його інтенсифікації: *густо-блакитне небо, небесно-блакитний вир, соборно-білі ночі, прозора-синя мла*. Письменник надає блакитній фарбі особливого значення, для його посилення використовує поєднання прислівника *густо* з прикметником *блакитний*, унаслідок чого колір набуває особливої насиченості і яскравості. Засобом посилення образності і виразності мови твору служить розгорнута метафора: *Вночі собор молодіє. Зморшок часу на ньому не видно, він мовби повертається до тієї козацької молодості, коли з комишини постав юним вивітом краси і вперше сійнув у цих степах небесними півкулями своїх бань* (3: 66). Авторський оригінальний прийом персоніфікації малює в уяві читача образ козака-запорожця, *сивої скелі віків*. Прикметник *небесний* у цьому уривку виступає означенням до іменника *півкуля*. У колірній системі твору він є синонімом прикметника *блакитний*. Ці прикметники різняться між собою лише стилістичною функцією: *блакитний* – стилістично нейтральна назва, а *небесний* належить до поетичної лексики і репрезентує позитивні емотивно-оцінні семи *чистий, високий, духовний*. Цікавим є те, що у словнику Б. Грінченка прикметник *небесний* подається лише зі значенням царства небесного, небесної дороги (Чумацький шлях), а значення кольору відсутнє [7:т.ІІ, 536]. У Словнику української мови прикметник *небесний* зафіксовано з таким значенням: «Кольору неба, блакитний, голубий, чудовий, чарівний, незвичайний. Високий, чистий» [8: т.V, 247].

Саме такий зміст вклав Олесь Гончар у це слово. Яскравим підтвердженням є складне прикметникове утворення *небесно-блакитний*, яке митець майстерно вводить в опис собору, створюючи вражаюче протиставлення між високим призначенням храму і тим станом, у якому його утримують: *Стояла*

серед цього захламленого храму, втопивши погляд у той небесно-блакитний вир підкупольної висоти. Ясним, не загідженим тільки й зостав тою острівець собору вгорі, чистотою та високістю навіював і на неї чистоту спокути, відчуття провину і подмух якихось непевних надій... (3: 40) Прикметники *небесно-блакитний, ясний* символізують чистоту, високу духовність собору, яка впливає на героїню, духовно очищуючи її, вселяючи в неї надію на краще. Прикметник *небесний* у цьому випадку сприймається як позначення зв'язку із небом, із небесним планетарним собором.

Засобом посилення впливу блакитного кольору служить словосполучення *світло небес*, тобто яскравий, сяючий небесний (блакитний) колір, який виступає антитезою до прикметника з негативним значенням, пор.: *захламлений, загаджений* і набуває тут соціального звучання. Письменник такою антитезою наголошує, що не можуть знаходитись храми в жахливому занедбаному стані.

Синонімом кольоратива *блакитний* виступає назва кольору *голубий*. У Словнику сучасної української мови зафіксовано: «Голубий, який має забарвлення одного з основних кольорів спектра – середнього між зеленим і синім; кольору ясного неба; світло-синій, блакитний» [8: т. II, 118].

Й. Гете називає голубий колір найтоншою імлою, яка завжди приведе з собою темне [2: 28]. Це колір спокійної емоційності, який розширює простір, але уповільнює розвиток. Його називають комфортним, кольором мрій, миру і злагоди. В. Кандинський називає його небесною фарбою. Якщо більш темні відтінки кольору він порівнює зі звучанням флейти, органу, то більш світлі відтінки називає беззвучними [6: 183].

Щодо виникнення кольоратива *голубий* етимологи не мають спільної думки. Вважається, що слова *голуб* і *голубий* однокореневі і спільні за походженням, але думки розходяться щодо того, яке з них є мотивуючим, а яке мотивованим. В. Горобець доводить, що кольоратив *голубий* давнього походження, є спільним надбанням слов'янських мов і сягає своїм корінням аж у праслов'янський мовний ґрунт [4: 56]. Н. Бахіліна наводить приклади вживання кольоратива *голубий* у пам'ятках 17-го століття, зокрема це «Описи начала века» та «Описи 1627 года» [1: 103].

У сучасній українській мові кольороназва *голубий* розширила свою семантику і застосовується для номінації кольору неба, туману, повітря, водних джерел, відтінків диму, певного відтинка доби (ранок), зон вогню, полум'я, електричної іскри тощо. У переносному значенні прикметник *голубий* використовується для позначення високих моральних якостей: ясний, чистий, спокійний, благородний.

П. Флоренський, говорячи про символіку голубого кольору, розглядає її з позиції трьох мов: божественної, священної і мирської [10:257]. На божественній мові голубий означає повітря, лазур, як колір неба, Святий Дух і вічну Божественну істину, горній світ. У космогоніях світ творить Божественна Премудрість, тому Бог – творець завжди голубого кольору. На священній мові він стає символом безсмертя, а отже, людської смерті, кольором печалі і трауру. Лазур представляє духовне відродження, хрещення Святим

Духом. У мирській мові голубий означає вірність, благородство [10: 362]. Можна сказати, що кольоратив *голубий* уживається з такими ж значеннями і в романі О. Гончара. *Голубі маківки собору* не тільки передають колір, але і символізують високість, чистоту, духовність, до яких тягнеться чутлива людська душа.

Окрім номінативного значення кольору, синонімічний ряд кольоративів *голубий, блакитний, небесний* так чи інакше пов'язаний зі словом *небо*, стимулює символіку чогось недосяжного, високодуховного, філософської і естетичної вершини. Кольоратив *голубий* етимологічно пов'язаний зі словом *голуб*, що зумовило активне вживання цього слова як вираження чогось ласкавого, ніжного, дорогого серцю. Таке перехрещення асоціативних зв'язків номінативного і переносного значення зумовило широку образність слів *блакитний, голубий, небесний*, що є яскравою особливістю ідіостилю О. Гончара.

Підсумовуючи слід зазначити, що ідіостильові особливості художнього мовлення Олесь Гончара виявляються зокрема і в умінні митця перейти від загальнономовного, номінативного значення слова до індивідуально-поетичного, образного, символічного, використовуючи різні стилістичні можливості мови.

У перспективі передбачено дослідження значень назв інших кольорів в ідіостилі письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахиліна Н.Б. История цветообозначений в русском языке / Н.Б. Бахиліна. — М. : Наука, 1975.
2. Гете Й.В. К учению о цвете. Психология цвета / Й.В. Гете — М. : Наука, 1996. — С. 281—349.
3. Гончар О. Твори в 7-ми тт. / Олесь Гончар. — К. : Дніпро, 1988. — Т. 2.
4. Горобець В.І. З історії назв кольорів в українській мові / В.І. Горобець // Культура слова. — 1977. — № 12. — С. 56—65.
5. Дончик В.Г. Український радянський роман. Рух ідей і форм / В.Г. Дончик. — К. : Дніпро, 1987. — С. 427—436.
6. Кандинский В. О духовном в искусстве / В. Кандинский // Психология цвета. — М. : Наука, 1965. — С. 181—220.
7. Словник української мови / [за ред. Б. Грінченка]. — У 4-х тт. — К., 1904—1907 рр.
8. Словник української мови / АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. — К. : Наукова думка, 1970—1980. — Т. I—XI.
9. Сологуб Н.М. Цвіт художнього слова О. Гончара / Н.М. Сологуб // Мовознавство. — 1988. — № 3. — С. 21—26.
10. Флоренский П. Иконостас / П. Флоренский. — М. : Иск-во, 1994.